

Шанс на порятунок

З левом на чолі отара овець сильніша за зграю левів,
якими керує віця

Олександр ШМОРГУН, політолог

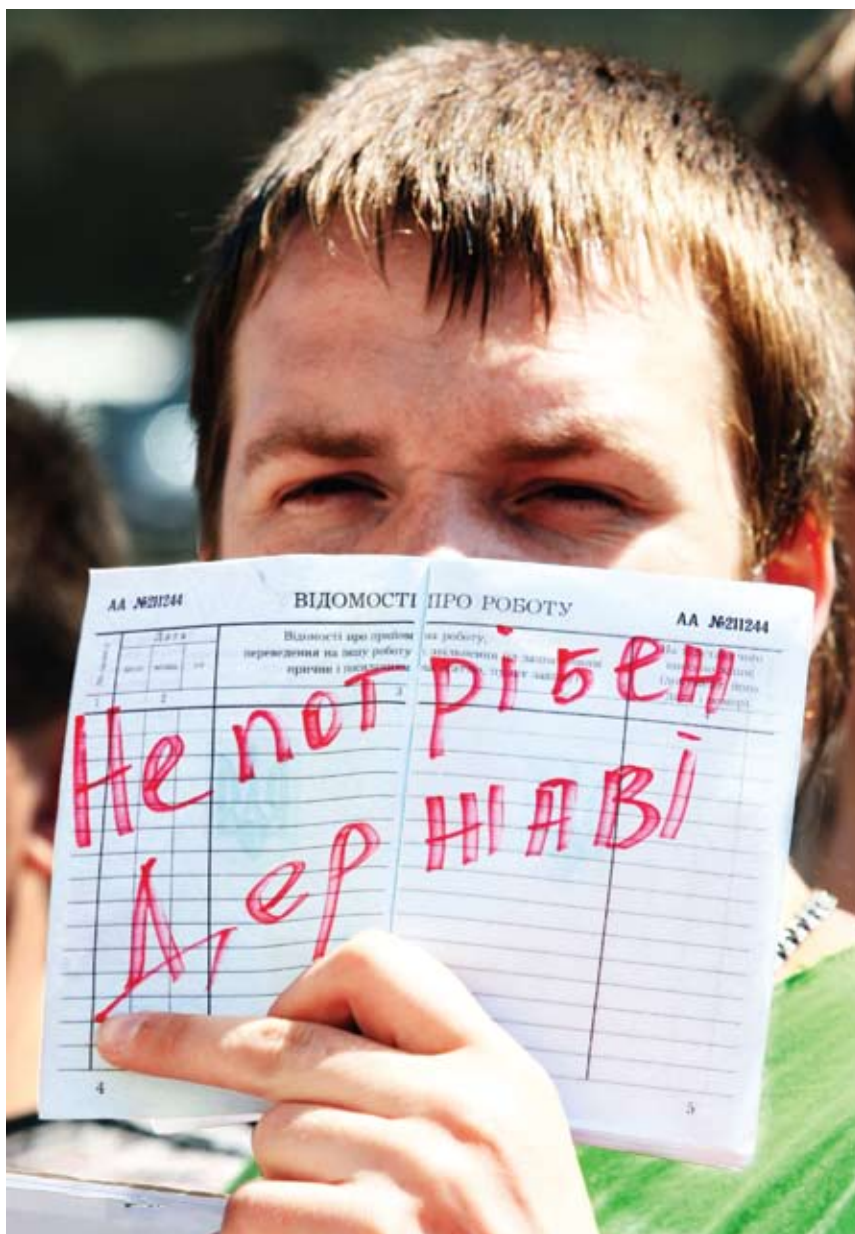
Україні складається дуже небезпечна ситуація. З одного боку, посилюється масштабна економічна криза, подолання якої вимагає швидких, рішучих, консолідованих дій, а з другого – вкрай низькі рейтинги тих, хто претендує на статус рятівни-

ків держави, незаперечно свідчать, що саме останнім часом було остаточно дискредитовано практично всі нині діючі владні інституції. Безпосереднім наслідком недовіри громадян до політикуму стало небачене зростання протестних настроїв: усе більше потенційних виборців готові проголосувати на виборах проти всіх або взагалі про-

ігнорувати будь-які вибори, проголосувавши, так би мовити, ногами.

Про гостроту кризи свідчить те, що, попри всі заклики правлячого істеблішменту «зберегти завоювання демократії», дедалі більше людей готові підтримати так звану сильну руку, тобто політичну силу, яка нарешті спроможеться навести порядок у країні. Навіть переважна більшість тих, хто називає себе політичною елітою, принаймні на словах визнає необхідність «припливу в сучасну політику свіжої крові».

Проте першою і найбільш очевидною проблемою, окрім цейтноту, є те, що псевдореформаторська думка українського політичного бомонду, демон-

струючи граничний дилетантизм у питаннях різноманітних виборчих технік, і далі блукає в трьох соснах виборчих систем – суто мажоритарної, пропорційної, але за відкритими списками, і механічно змішаної системи виборів, згідно з якою половина Верховної Ради обирається за мажоритарною, половина – за пропорційною списочною схемою (про те, якою мала би бути ця виборча система насправді, можна прочитати 11 в № НД за 2008 рік).

Те саме стосується і проектів нової Конституції, що останнім часом з'являються, немов гриби після дощу,

і також не мають жодних шансів бути прийнятими – як через те, що головною метою мають відвертий передвиборний піар, так і через те, що будь-які «конституції порядку» і навіть порятун-

Середній клас зацікавлений не так у соціальній мобільності, як у соціальній стабільності

ку народ підтримає тільки тоді, коли їх ініціатор таки продемонструє свою здатність наводити справжній порядок у країні (згадаймо, що той самий де Гольє запровадив чинну конституцію

П'ятої французької республіки, вже маючи у масовій свідомості імідж рятівника вітчизни).

Що ж до ймовірності приходу справді нової людини внаслідок президентських виборів, з якими пов'язуються найбільші сподівання на радикальну зміну курсу (а точніше – навіть виведення зі штурпу літака Української держави за ситуації, коли перший і другий пілоти повністю поглинені боротьбою за важелі державного управління), то тут перспективи видаються вельми сумнівними. Навіть коли припустити, що якимось чином таки вдалося б ліквідувати безпре- ➔

➤ цедентну управлінську неефективність нинішньої Конституції, насправді шанси нерозкручених нових кандидатів очолити країну за умови активної протидії, яку чинитимуть нинішні тримачі контрольного пакета акцій на українській політичній біржі, практично дорівнюють нулю. Адже не можна серйозно вважати політиками нової формації Арсенія Яценюка, Анатолія Гриценка, Віталія Кличка, Олега Тягнибока, а тим більше Сергія Тігіпка та Володимира Литвина.

На маргіналіях політичного життя поки що світяться саме маргінали, які своїми передвиборними брендами вже дають зрозуміти, що в жодному разі не зазіхають на реальні зміни існуючого антисупільного устрою. Про це свідчать як гасла на зразок «Киеву бути», «Майбутнє поруч», «Ми прорвемось» або «Україна сильна», які нікого ні до чого не зобов'язують, так і знакові у повному сенсі запевнення нової хвилі олігархреформаторів, що, мовляв, вони ідуть до влади «не для того, щоб руйнувати, а для того, щоб будувати». Нічим не кращі лише зовні протилежні, гасла псевдорадикалів типу «Україна для українців», політичні бренди на кшталт «Велика Україна», вимоги відновлення виробництва ядерної зброї та міжконтинентальних засобів її доставки або територіальні претензії практично до всіх наших геополітичних сусідів. Такий ультрарадикалізм красномовно засвідчує, що в цьому разі йдеться лише про імітацію націоналізму, який насправді в Україні, принаймні в тому сенсі, у якому називали себе націоналістами Теодор Рузвельт або Шарль де Голль, або видатний представник японського національного капіталу Кадзімо Татеїсі, в Україні поки що так і не з'явився. І в цьому сенсі наші так звані ліві і так звані ліберал-радикали, створивши жупел небезпеки націоналізму, насправді самовіддано воюють з вітряками.

КОНТРЕВОЛЮЦІЙНА СИТУАЦІЯ

А чи вже з'явилися чи бодай перебувають на підході політики, яким до снаги вирішення завдання вже не так реформування, як порятунку України від Руїни? Адже ступінь деструктивних процесів в усіх сферах супільного життя досяг такої позначки, що, навіть якщо

до влади прийде ініціативний, чесний, мужній і професійний лідер, готовий розчищати авгієві стайні від наслідків попередніх багатолітніх «реформ», результати його зусиль видаються дуже примарними. Надто високим є рівень тінізації і криміналізації економіки, її деіндустріалізації та антиінноваційності; а також, за визначенням Еміля Дюркгейма, наростання аномії (дослівно – безнормності) супільної свідомості. На розробленій сучасними його американськими послідовниками «шкалі аномії», немов би списаної з наших нинішніх реалій, на першому місці стоїть «уявлення про те, що супільні лідери байдужі до потреб людей»; на другому – «уявлення, що небагато можна змінити в супільстві непередбачуваному і невпорядкованому»; на третьому – «уявлення, що життєві цілі відходять у минуле швидше, ніж реалізуються»; на четвертому – «почуття марності буття» і, нарешті, на

п'ятому – «переконання, що людина не може розраховувати на соціальну і психологічну підтримку своїх колег». А нам і далі розповідають, що всі наші негаразди від фінансової кризи!

Та й це ще не все. Припустімо, що, попри супільний занепад, таки знайшовся справжній, омріяний нашим великим Іваном Франком український Мойсей, потенційно здатний вивести свій народ із пустелі поневірян. Залишається нез'ясованою відповідь на традиційне запитання «що робити?» Адже, здавалося б, правильність обраного на початку незалежності шляху була очевидною. Згадаймо, скільки втовкмачувалось у наші голови, що оскільки «ринок – і в Африці ринок», треба лишень «вийти з глухого кута історії», «розпочати все з чистого аркуша» й будувати нормальне цивілізоване життя, банківську, партійну системи, систему поділу влад, загальну виборчу систему та інші елементи «громадянського супільства».

Чому ж ці рецепти не спрацювали?!

Одна з гіпотез, яка останнім часом лунає дедалі частіше, полягає в тому, що, будімо, західна допомога не спрацювала тому, що з самого початку був, як то кажуть, «не в коня корм». Адже цінності приватної власності і здатність до економічної мотивації за законами ринку не можуть виникнути в менталітеті надто швидко. Тому самому західному суспільству для становлення капіталізму знадобилося понад 300 років, за які воно пройшло довгий шлях від первісного кримінального нагромадження капіталу до сучасного постіндустріалізму шляхом повільної еволюції, що виключає будь-які грандіозні соціальні експерименти, так звані великі стрибки на зразок радянського.

Отже, виходить, що побудувати Європу в Україні для нас начебто так само реально, як славнозвісному баронові Мюнхаузену – насправді витягти себе

з багнюки за волосся разом із конем. Адже для того щоб по-справжньому запрацював ринок, потрібен уже повноцінний середній клас, який, своєю чергою, повинен мати високий рівень життя. Більше того, будь-які політичні партії залишатимуться фіктивними, якщо в країні не існує великих економічних класів, що прагнуть захистити власні економічні інтереси і з цією метою делегують своїх представників до парламенту, висувають претендентів на посаду (точніше – на місію) президента. І взагалі для активної участі в політиці, реалізації своїх демократичних прав і свобод просто необхідно мати вільний від боротьби за виживання час.

Тож видається, що ми потрапили в зачароване коло: не маємо належного рівня демократії, бо надто бідні, а бідні тому, що не маємо політичної та економічної демократії.

Крім того, за знаменитим принципом «невидимої руки» Адама Сміта, ринкове суспільство функціонує в режимі самоорганізації: «живи і давай жити іншому», або «свобода одного індивіда обмежується лише свободою іншого». Середній клас зацікавлений не так у соціальній мобільності, як у соціальній стабільності. Отже, влада, як нічний сторож раціональної бюрократії, повинна лише слідкувати за дотриманням правил гри, перетворившись на свого роду оператора, що відстежує механізми функціонування в автоматичному режимі сучасного постіндустріального суспільства без найменшого втручання суб'єктивного чинника. Система має чимось нагадувати іграшку «ванька-встанька»: завдяки потужному середньому класу центр ваги її такий низький, що будь-які екстремістські ідеологічні відхилення в процесі хитання «політичного маятника» одразу компенсуються протилежно спрямо-

Попри всі заклики правлячого істеблішменту «зберегти завоювання демократії», дедалі більше людей готові підтримати так звану сильну руку

ваним вектором іншої політичної сили в бік конструктивного поміркованого централізму за принципом «не нашкодь». Саме тому, наприклад, Елівіс Тоффлер у своїй знаменитій «Третій хвилі» пише

про те, що в умовах постіндустріалізму будь-які форми так званого авторитарного лідерства вже виступають мало не монархічним атавізмом: «Сьогодні, коли ми мчимо на новий етап цивілізації, Рузвельт, Черчилль, де Голль, Аденауер (або хоча б Сталін) – «сильні» лідери індустріальних суспільств – (уже саме порівняння лідерів і Сталіна є одіозно некоректним – *Авт.*) – мали б такий самий недоречний і безглуздий вигляд, як Божевільний король Людвіг у Білому домі. Пошук лідерів, які володіють такою рішучістю, зубастістю, догматизмом – чи то Кеннеді, Коннолі або Рейгани, Ширази або Тетчер, – це прояв ностальгії, ... тому що «слабкість» сьогодишніх лідерів є не так відображенням особистих якостей, як наслідком розпаду інститутів, від яких залежить їхня влада».

Не маючи ані належної матеріально-технічної соціальної бази, ані ментальних стереотипів та інститутів демократичної самоорганізації, ані справжніх інститутів ринкового суспільства, ми потрапляємо в майже безвихідну пастку історії. Нам залишається тільки керуватися гаслом, співзвучним із брежневським «економіка має бути економічною»: поступ має бути поступовим.

Але, якщо так міркувати, то єдино можливим виходом для нас є максимальна консервація нинішньої ситуації, а тому необхідно відмовитися від докорінного оновлення кадрового складу. Адже, за офіційною версією самих же можновладців, за роки перебування при владі і керівництва приватизованою ними ж економікою вони вже достатньо «наїлись» і тепер можуть трохи і про державу подбати. А оскільки досвід Помаранчевої революції начебто незаперечно засвідчив, що саме президентська передвиборна кампанія максимально

розпалює політичні пристрасті, найкращим варіантом буде прийняття поправок до Конституції з метою обрання президента в парламенті. При цьому недостатньо розвинений поділ влад можна компенсувати олігархічним поділом влади між пануючими кланами й чекати, поки поступово, майже непомітно, у наступних поколіннях бандити перетворяться на бізнесменів, як це було в Британії і США.

➤ Недаремно більшість із нинішніх привладних політиків шкодує, що минуло ще надто мало часу, аби побачити переваги лібералізму над комунізмом, і що, мовляв, для становлення в Україні повноцінної демократії потрібен час поміркованого прагматичного вибудовування якісно нових державних інституцій хоча б протягом життя бодай одного покоління.

Отже, поки що виникла зовсім не революційна, а – навпаки – контрреволюційна ситуація, за якої «верхи» вже не можуть, але хочуть жити по-старому, а «низи» вже не хочуть, але можуть, точніше – вимушені, жити по-старому.

НА ЩО СПОДІВАТИСЯ?

Насправді так звані реформи, небачене економічне зростання, якими хизуються наші халіфи на годину (згадаймо хоча б калейдоскопічну зміну прем'єр-міністрів і голів Фонду держмайна, які діяли за принципом «мавр зробив свою справу, мавр може відпочити»), від самого початку відбувалися саме в режимі комуністичного інтернаціоналу: «до основанья, а затем...» Причому техніка цього «реформування» також була і залишається до болю знайомою – цілковито в дусі напису на вході до одного з радянських виправних закладів: «Залізною рукою затягнемо світ у світле майбутнє». А фактично країна прожила ці 18 років у режимі самогубства.

Що ж до Помаранчевої революції, то насправді вона була не причиною наростання хаосу, начебто спровокованого так званими націонал-демократами, як намагаються переконати нас нинішні червоно-біло-блакитні, а лише логічним наслідком, невдалою спробою зупинити «переможну ходу» типологічно цілком зіставної з Великою Жовтневою Великою кримінальною революції, повну й остаточну перемогу якої на частині окремо взятого пострадянського простору проголосив іще на початку 1990-х у документальному фільмі із символічною назвою «Так далі жити не можна» відомий російський кінорежисер і політик Станіслав Говорухін (сьогодні він закінчує книгу під вельми символічною не тільки для Росії, а й для України назвою «Так жити не можна. 2009 рік»).

У чому ж річ, як могло статися те, що сталося? Звісно, не можна скинути з рахунку наш тоталітарний спадок, за якого під девізом «незамінних у нас немає» нищилося все нестандартне, непересічне й породжувалися відомі афористичні стереотипи масової поведінки: «ти начальник – я дурак», «згори видніше» та багато інших. Видатний публіцист Ігор Буніч у своїй блискучій праці «Золото партії» писав про те, що комуністичній системі до певної міри все ж таки вдалося замість людини розумної створити нову людину, але не борця і не новатора, а саме «людину байдужу», яка живе не за «моральним кодексом будівника комунізму», а за аморальним кодексом тотального конформіста. Інакше в Україні просто не вдалося б провести ваучерну псевдоприватизацію, обдурити населення обіцянками миттєвого збагачення тощо.

Однак трагедія української незалежності зумовлена й тим, що Україна отримала статус державної незалежності в той історичний момент, коли у світі відбувалися вельми неоднозначні глобалізаційні процеси. Йдеться про стрімке наростання протягом усього ХХ століття процесів глобального лихварства. Щоб не вдаватись у складні механізми виникнення цього феномену, про що вже згадувалося на сторінках «Народного депутата», зазначу, що йдеться про завоювання, за словами відомого вченого Іммануеля Валлернстайна, західним світосистемним ядром економічної монополії у всесвітньому масштабі. Ця монополія логічно пов'язана з головним принципом оспіваного саме вільного, тобто некерованого ринку: мінімізація витрат і максимізація прибутку буквально за будь-яку ціну, що її, втім, мають заплатити країни «світової периферії» західному «світосистемному ядру».

Невдовзі з'ясувалося, що, хоча «красиво жити не заборониш», але мародерство заразне і призводить до повної деморалізації не тільки підкорених, а й завойовників, які починають застосовувати принципи подвійних стандартів уже щодо власних громадян. Така стратегічна життєва настанова із залізною необхідністю починає підривати «суспільство загального достатку» зсередини.

Спочатку неупереджені західні інтелектуали з тривогою спостерігали процес швидкої деморалізації та зростання корумпованості власних бізнес- та політичних еліт. Але це ще півбіді. Той самий Елвіс Тоффлер у своїй «Третій хвилі», яка стала свого роду маніфестом постіндустріального суспільства, вже писав про небезпеку того, що нафтові компанії дедалі активніше починають діяти проти власних «країн базування» – національних держав. Зокрема, небачених масштабів набуло масове ухилення від сплати податків. Далі – більше: наприклад, американські ТНК, отримавши гроші платників податків на диверсифікацію джерел постачання нафти для гарантування економічної безпеки країни, використали їх як надприбуток для власного збагачення, про що, зокрема, пише знааний аналітик Девід Сол.

Класичним прикладом відверто зарбницьких дій стосовно самих США стала діяльність скандально відомої корпорації «Енрон», що грабувала як своїх кредиторів, так і пересічних акціонерів (унаслідок відвертих підтасовок в оцінці прибутків, спрямованих на постійне зростання котирувань акцій, і спекулятивних маніпуляцій зі звітністю з серпня 2000-го по грудень 2001 року акції компанії подешевшали в 350 разів, і це розорило тисячі вкладників).

Та ще небезпечнішою є антинаціональна політика ТНК, спрямована на використання наддешевої праці в країнах третього світу. Зокрема, Патрік Б'юкенен пише про те, що прагнення будь-що максимізувати прибуток вбиває національний ринок, а це призводить до деформації структури американської економіки, сприяє зростанню валютних резервів азійських країн у доларах і цінних паперах, номінованих у доларах, що вже серйозно загрожує економічній безпеці США. Дослідник наводить статистичні дані, згідно з якими іноземні банки сьогодні володіють казначейськими облигаціями США на суму понад 1 трлн дол., а доларові резерви банків Японії, Китаю, Тайваню, Росії також наблизилися до цієї позначки. Мета підтримки долара, що неухильно слабшає, полягає в тому, щоб збільшити свою частку на американ-

ському ринку (у 2002 році США імпортували 3% ВВП Японії, 10% ВВП Китаю, 16% ВВП Сінгапуру, 21% ВВП Мексики, 25% ВВП Малайзії, 29% ВВП Канади, щодня (!) збільшуючи свій зовнішній борг на 2 млрд дол.). Причому мірою того, як виробництво переміщується до Китаю, а сфера високих технологій мігрує до Індії, американців, що опинилися на низькооплачуваних посадах у секторі послуг, починають дедалі активніше витіснити емігранти.

Тож з'ясується, що прямої залежності між рівнем життя і рівнем демократії не існує, до того ж, у багатьох випадках, хоч як це дивно звучить, вона може набувати зворотної залежності, коли грошовий фетишизм – не життя, а споживання – стає самоціллю. Джордж Сорос у своїй останній провидницькій праці з красномовною назвою «Епоха помилок. Світ на порозі глобальної кризи» (2006), намагаючись зрозуміти, «що не так з Америкою», доходить висновку, що головна вада полягає у так званому конс'юмеризмі, тобто споживацтві. Причому йдеться насамперед «про надто велике схилення перед успіхом, що вимірюється грошима, – на шкоду сутнісним цінностям». Унаслідок цього «Америка зазнає поразки. Ейфо-

Побудувати Європу в Україні для нас так само реально, як славнозвісному баронові Мюнхаузену – витягти себе з багнюки за волосся

ричне суспільство, зовсім не стурбоване пошуками істини, не вміє подивитися в очі суворій дійсності. Це робить його уразливим для різного роду брехливих ідеологій, оруелівського новоязу та інших форм брехні».

Отже, гроші як свобода для одних і поневолення для інших рано чи пізно трансформуються в поневолення для самих поневолювачів, унаслідок чого в самому західному світі й далі наростатиме конфлікт між справжнім патріотизмом і гегемоністською плутократією. Тому, попри всю колосальну інерційність великих соціальних систем, епоха перекидання своїх проблем з хворої голови на ще більш хвору (за принципом «гроші не пахнуть»), добігає свого кінця.

На тлі не просто фінансової, а загальнопланетарної (у тому числі й екологічної) кризи, значною мірою спричиненої пануванням ідеології неоконсерватизму, яку Джордж Сорос уже називає ринковим фундаменталізмом, тобто фактично черговою версією тоталітаризму, виникає загальносвітова ситуація, за якої, хоч як це дивно, фігурально висловлюючись, «сьогодні ми, а завтра – вони». Про те, що це саме так, попереджають видатні західні прогнози-аналітики в працях «Мильна бульбашка американської переваги» (Джордж Сорос), «Великий розрив» та «Америка на роздоріжжі» (Френсіс Фукуяма), і навіть автор тріумфально гегемоністської «Великої шахівниці» Зігмунд Бжезинський написав працю з недовзначною назвою «Останній шанс. Три президенти і криза американської наддержави».

А тому, на противагу ліберальним ідеям заміни не тільки виборних, й обраних еліт найманими держслужбовцями, в осяжному майбутньому буде неухильно зростати попит на політичних лідерів, яких американський політолог Брюс Мейрофф цілком справедливо зараховує до так званого героїчного типу лідерства (де Гюль називали «людиною кризи», точніше – її подолання) й стосовно яких працюватиме антична максима, що її любили цитувати Наполеон Бонапарт, а також видатний філософ-мораліст Томас Карляйль: «З левом на чолі отара овець сильніша за зграю левів, якими керує вівця» (точніше – баран).

Отже, можна сподіватися на те, що час «временщиків» минає у всесвітньому масштабі. Причому політичні лідери справді нової хвилі цивілізаційного розвитку людства значно менше будуть зацікавлені формувати слухняні місцеві колоніальні адміністрації, як це відбувалося в останні десятиліття, коли самостійний державний курс навіть невеликих країн розглядався як небезпечний для існування загальносвітової системи економічного загарбництва прецедент «антидемократичного авторитаризму». І саме в цьому полягає не тільки наш шанс, а й шанс економічно розвинених країн на спільний порятунок!